

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΛΕΣΗΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΕΩΡΓΕΛΗΣ
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΟΥΛΗ

Ο κίνδυνος κατά τον 20ο αιώνα έρχεται «επί τα κάτω» και το αστικό κράτος οφείλει «να προλαμβάνει τας εκρήξεις».

Ελ. Βενιζέλος

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1830-ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ)

«Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα δε γνώρισε τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης». Λαμβάνοντας ως δεδομένη αυτή τη διαπίστωση καλείσθε να απαντήσετε στα ακόλουθα ερωτήματα:

α. πώς εξελίχθηκε το ζήτημα της έγγειας ιδιοκτησίας στην Ελλάδα από την Επανάσταση έως και την περίοδο του Μεσοπολέμου;

β. γιατί ήταν αναγκαία η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών;

Στις απαντήσεις σας, εκτός από τις ιστορικές σας γνώσεις, μπορείτε να βασιστείτε τόσο στις θέσεις των Βενιζέλου και Παπαναστασίου όσο και στους στατιστικούς πίνακες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Η διανομή δημόσιας και ιδιωτικής γης στην Ελλάδα

Περίοδος	Διανεμηθείσα Έκταση (στρ.)	Συνολική καλλιεργήσιμη επιφάνεια του κράτους	Ποσοστό διανεμηθείσας έκτασης στη συνολική επιφάνεια (%)
A. 1834-1870	600.000	6.245.500	9.6
B. 1871-1911	2.650.000	6.245.500	42.4
Γ. 1907-1914	1.858.000	12.382.500	8.5
Δ. 1922-1938	8.641.713	24.295.000	35.5

Θεόδωρος Δ. Σακελλαρόπουλος, *Θεσμικός Μετασχηματισμός και Οικονομική Ανάπτυξη. Κράτος και Οικονομία στην Ελλάδα 1830-1922*, Εξάντας 1991, σ. 168.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Τσιφλικοχώρια και Ελευθεροχώρια

	Θεσσαλία (1896)	Ήπειρος (1914)	Μακεδονία (1913)
Τσιφλικοχώρια	387	413	609
Ελευθεροχώρια	270	240	726
Σύνολο	657	653	1335

Alivisatos, *la reforme agraire en Grece*, Paris 1932, σ. 135.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΗ

«Περί βαθμιαίας αποκαταστάσεως των μορτιτών της Θεσσαλίας και των άλλων μερών της Ελλάδος εις ιδιοκτησίας [...] Κατ' αυτόν τον τρόπον οι μορτίται θα καταστούν σχεδόν κύριοι των υπ' αυτών καλλιεργουμένων κτημάτων, μηδενός πλέον δικαιουμένου να τους αποπέμψη και θα ενισχυθή ο προς βελτίωσιν της καλλιεργείας ζήλος των, αφού το κέρδος εκ της αυξήσεως της παραγωγής θα περιέλθη εις αυτούς, όχι δε και εις τον τσιφλικούχον. Επιπλέον δια του μέτρου τούτου διευκολύνεται η άνευ επιβαρύνσεως του κράτους και όσον το δυνατόν ευθηνοτάτη τελειωτική εξαγορά των κτημάτων υπό των μορτιτών. Πλην δε της οικονομικής ωφελείας το μέτρον τούτο θα έχει ως συνέπειαν την ηθικήν και πνευματικήν ανύψωσιν των δυστυχών μορτιτών, οίτινες ως εκ της οικονομικής εξαρτήσεώς των υστερούν και υπό την έποψιν πνευματικής μορφώσεως και υπό την έποψιν του φρονήματος.»

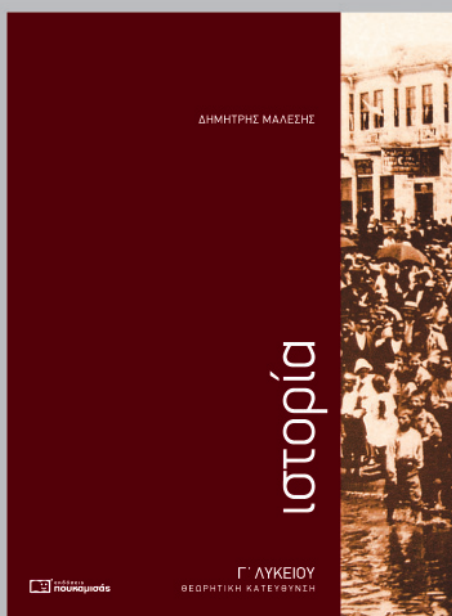
Απόσπασμα κειμένου του Αλ. Παπαναστασίου (Αύγουστος 1909), το οποίο επιδόθηκε στο συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά, αρχηγό του Στρατιωτικού Συνδέσμου. Αλέξανδρος Παπαναστασίου, *Μελέτες, Λόγοι, Άρθρα*, Μορφωτικό Ινστιτούτο Α.Τ.Ε. 1988, τ. Α, σ. 48-49.

• μορτίτης: επίμορτος καλλιεργητής, κολίγος.

κυκλοφορεί...

ΙΣΤΟΡΙΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΛΕΣΗΣ

εκδόσεις
ΠΟΥΚΑΜΙΣΑΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ
(1876-1936)

Σημαντική πολιτική προσωπικότητα της Νεοελληνικής Ιστορίας. Συνέδεσε το όνομά του με την ανακήρυξη της δεύτερης μετά τον Καποδίστρια Ελληνικής Δημοκρατίας το 1924. Τον Μάρτιο συγκεκριμένα εκείνης της χρονιάς ο Αρκάς πολιτικός με την υποστήριξη των βενιζελικών φιλελευθέρων σχημάτισε κυβέρνηση που λίγο αργότερα, στις 13 Απριλίου, οδήγησε τη χώρα σε δημοψήφισμα με βάση το οποίο κηρύχθηκε έκπτωτη η μοναρχία. Κατά το διάστημα της πρωθυπουργίας του υπέγραψε την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας και την ίδρυση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πριν αλλά και μετά την πρωθυπουργία του διετέλεσε πολλές φορές βουλευτής και υπουργός σε κυβερνήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ίδρυσε μαζί με τον Δελημούζο και τον Πετιμεζά την Ομάδα Κοινωνιολόγων και έδωσε πολλές μάχες εναντίον των τσιφλικάδων της Θεσσαλίας για τα δικαιώματα των ακτημόνων αγροτών. Εξάλλου ως υπουργός Γεωργίας στην οικογενειακή κυβέρνηση Ζαΐμη (1926-28) προώθησε αρκετά ζητήματα των αγροτών, ενώ προχώρησε και στην ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας. Αργότερα ίδρυσε το Αγροτικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας και διετέλεσε ξανά πρωθυπουργός για λίγες μέρες το 1932. Ακολούθησε η δίνη των ταραγμένων ετών με τα αποτυχημένα κινήματα και αντικινήματα βενιζελικών και βασιλοφρόνων, με δικαστικές διώξεις έως τη δικτατορία του Μεταξά, που τον έθεσε σε κατ' οίκον περιορισμό μέχρι τον ξαφνικό θάνατό του, στις 17 Νοεμβρίου 1936...

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

«[...] Ότε βεβαίως ο κ. βουλευτής εξ Αττικής και Βοιωτίας αγορεύσας προ ολίγου σας είπεν, ότι η Ελληνική κοινωνία δεν συγκινείται ακόμη από κοινωνιστικά ζητήματα [...] ότε δεν βλέπει τον κίνδυνον, ο οποίος είνε όχι πολύ μακράν [...] ότε δεν ενθυμείται, ότι χώρα απολυταρχική, χώρα έχουσα έτι φεουδαρχικά στοιχεία πολλά και εν τω πολιτικώ και κοινωνικώ οργανισμώ της [...] ότε νομίζει ότι η δύναμις του αστικού καθεστώτος είνε να μη βλέπη παντάπασι τον κίνδυνον, ο οποίος έρχεται κατά τον εικοστόν αιώνα επί τα κάτω, κίνδυνον τον οποίον έν μέσον έχει να προλάβη, να προλαμβάνη τας εκρήξεις δια της εγκαίρου ικανοποιήσεως των δικαίων αξιώσεων των τάξεων εκείνων των εργατών των αποκλήρων της κοινωνίας, ότε τοιαύτην αντίληψιν έχει ο κ. βουλευτής δεν εκπλήττομαι, διότι τοιαύτας εξέφερεν από του βήματος τούτου ιδέας».

Ομιλία του Ελ. Βενιζέλου στη βουλή, σε συζήτηση «Περί απαλλοτριώσεως των τσιφλικιών». Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής. Συνεδρίασις της 19ης Μαρτίου 1911.

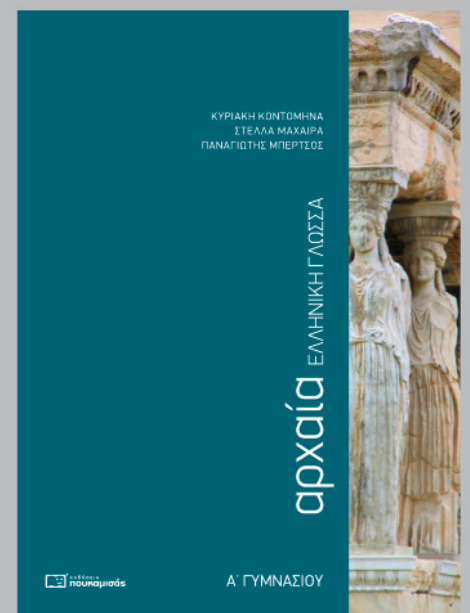
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α. Στον ελληνικό χώρο[...] ιδιαίτερο πρόβλημα, σχ. βιβλίο, σ.42. Η σταδιακή διανομή αποτυπώνεται στον πρώτο στατιστικό πίνακα. Με την έλευση των Βαυαρών το 1833 τέθηκε επιτακτικά το ζήτημα της αποκατάστασης των αγωνιστών, η πλειονότητα των οποίων ήταν αγρότες. Έτσι, με Βασιλικά Διατάγματα πραγματοποιήθηκε σταδιακή διανομή εθνικών γαιών. Στην προκειμένη περίπτωση, έως το 1870 διανεμήθηκαν 600.000 στρέμματα, αριθμός που αντιστοιχεί σε 9% της συνολικής καλλιεργήσιμης επιφάνειας. Η λύση του ζητήματος θα δοθεί το 1871, όταν ο Κουμουνδούρος αποφάσισε τη διανομή των εναπομεινσών εθνικών γαιών: τα 2.650.000 στρέμματα που διανεμήθηκαν κατά την περίοδο 1871-1911, ήτοι ποσοστό 42.4%, μπορεί να θεωρηθεί ως μία γενναία αγροτική μεταρρύθμιση. Στο διάστημα αυτό ενσωματώθηκαν τα Επτάνησα (1864) και η Άρτα με τη Θεσσαλία (1881). Ειδικά η διεύρυνση του 1881 έφερε στο προσκήνιο [...] Κιλελέρ (1910), σχ. βιβλίο σ.43. Η αδυναμία των κυβερνήσεων να εφαρμόσουν τους νόμους του 1907 αποτυπώνεται πάλι στον πίνακα 1. Έτσι, και ενώ έχει προστεθεί ο σιτοβολώνας του θεσσαλικού κάμπου με το αγροτικό ζήτημα να προσλαμβάνει οξείες κοινωνικές διαστάσεις, οι διανεμηθείσες εκτάσεις, κατά την περίοδο 1907-1914, φτάνουν τα 1.858.000 στρέμματα., ποσοστό μόλις 8.5%. Οι εξελίξεις προχώρησαν [...] μεγάλων εκτάσεων, σχ. βιβλίο, σ.43. Αποκαλυπτικός είναι ο πίνακας 2. Τα τσιφλικοχώρια στη Θεσσαλία ήταν 387 και στην Ήπειρο έφταναν τα 413. Σαφώς λιγότερα τα ελευθεροχώρια, 270 και 240 αντίστοιχα. Βέβαια, στη Μακεδονία το 1913 υπήρχαν περισσότερα ελευθεροχώρια (726), αλλά αυτό δε σημαίνει ότι τα 609 τσιφλικοχώρια δε συνιστούσαν κοινωνικό πρόβλημα. Συνεπώς, το ζήτημα των άκληρων αγροτών παρέμενε και η λύση του αποτελούσε επιτακτική ανάγκη. Το αποφασιστικό βήμα [...] κρατικού ενδιαφέροντος, σχ. βιβλίο σ.43-44. Συγκεκριμένα, μεταξύ 1922-1938 διανεμήθηκαν 8.641.713 στρέμματα ή ποσοστό 35.5% (πίνακας 1). Η αναδιανομή που έγινε [...] Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.), σχ. βιβλίο σ.45.

Β. Την αναγκαιότητα της διανομής των τσιφλικιών αναδεικνύουν με τις θέσεις τους ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου και ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο πρώτος, εμπορούμενος από σοσιαλιστικές αντιλήψεις, διεκήρυττε το 1910 ότι η αποκατάσταση των ακτημόνων ήταν ένα κοινωνικά δίκαιο αίτημα. Κατ' αρχάς, η απόκτηση γης από τους ίδιους τους καλλιεργητές παρείχε κίνητρο για αύξηση της παραγωγής, αφού το αποτέλεσμα του μόχθου τους θα το διαχειρίζονταν οι ίδιοι. Έτσι, όχι μόνο δε θα ήταν θύματα εκμετάλλευσης των τσιφλικιάδων και έρμια των εκβιαστικών διλημάτων τους, αλλά καρπούμενοι το κέρδος της αυξημένης παραγωγής θα μπορούσαν να εξαγοράσουν τη γη, χωρίς να επιβαρύνουν τα -ούτως ή άλλως επιβαρυμένα- δημοσιονομικά της χώρας. Το όφελος, συνεπώς, σύμφωνα με τον Αρκάδα πολιτικό, θα ήταν διττό: τόσο για τους αγρότες, όσο και για το κράτος. Επιπλέον, μια πολιτική αναδιανομής της γης θα συνέβαλε στην «πνευματικήν ανύψωσιν» των αγροτών, οι οποίοι μη έχοντας τα αναγκαία οικονομικά μέσα, στερούνταν και τη στοιχειώδη «πνευματικήν μόρφωσιν». Τέλος, η μεταβολή των παραγωγικών σχέσεων θα συντελούσε στην ανύψωση του ηθικού φρονήματος των «δυστυχών» κολίγων, δημιουργώντας νέες προοπτικές.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1911, ο Ελ. Βενιζέλος ως πρωθυπουργός δέσποζε στην πολιτική κονίστρα της χώρας. Ο Κρητικός πολιτικός, κατά τη διαδικασία ψήφισης των αναθεωρητικών διατάξεων του συντάγματος, επέδειξε κοινωνική ευαισθησία για τις πενέστερες τάξεις, άρα και για τους κολίγους. Κυρίως, όμως, φανέρωσε ένα βασικό πρόσόν, το οποίο πρέπει να διακρίνει κάθε ηγέτη: τη διορατικότητα. Όταν κατηγορήθηκε από το βουλευτή Αττικοβοιωτίας, ονόματι Ηλιόπουλο, για «κοινωνιστική» πολιτική-σοσιαλιστική θα λέγαμε σήμερα- η απάντησή του υπήρξε καταπέλτης. Τόνιζε ότι σε μία χώρα με έντονα τα κατάλοιπα μιάς «φεουδαρχικής» νοοτροπίας, δηλαδή στυγνή εκμετάλλευση του αγροτικού μόχθου αλλά και λήψη αυταρχικών μέτρων εκ μέρους της «πολιτικής» κοινωνίας, τουτέστιν του κράτους, όχι μόνον διαιωρίζονταν το πρόβλημα, αλλά θα παρουσιάζονταν και «κίνδυνοι εκ των κάτω». Ο εκσυγχρονιστής Βενιζέλος στην πρώτη πρωθυπουργία του συνελάμβανε έτσι εγκαίρως το ζήτημα των κινδύνων που απειλούσαν το αστικό καθεστώς, καθώς η κοινωνική περιθωριοποίηση του αγροτικού πληθυσμού αποτελούσε θρυαλλίδα στα θεμέλια του συστήματος. Συνεπώς, το κράτος όφειλε να «προλαμβάνη τας εκρήξεις», ικανοποιώντας τις «δικαίες αξιώσεις» των «αποκλήρων της κοινωνίας». Ο μεταρρυθμιστής πολιτικός του 1911 αποδεικνυόταν προορατικός για ό,τι επιφύλασσε ο 20ος αιώνας.

κυκλοφορεί...

ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥΚ. ΚΟΝΤΟΜΗΝΑ - Σ. ΜΑΧΑΙΡΑ
Π. ΜΠΕΡΤΣΟΣ

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΟΥΚΑΜΙΣΑΣ